

Data & Fakta

1997

INFORMACE Z VÝZKUMU

Číslo 5

Názory obyvatel česko-německého pohraničí na význam susedství s Německem

Výzkumný tým Sociologického ústavu AV ČR v Ústí nad Labem uskutečnil v rámci svého dlouhodobého výzkumného programu „České pohraničí v procesech evropské integrace“ sociologické šetření názorů obyvatel české části česko-německého pohraničí, v němž zjišťoval postoje k Německu. Výzkum byl uskutečněn v září 1997 v okresech Prachatice, Klatovy, Domažlice, Tachov, Cheb, Sokolov, Karlovy Vary, Chomutov, Most, Teplice, Ústí nad Labem, Děčín, Česká Lípa a Liberec. Názory obyvatel byly zjišťovány dotazníkovou metodou s použitím kvótního výběru respondentů. Celkem bylo osloveno přes 1000 obyvatel pohraničí nad 18 let. Do zpracování bylo zahrnuto 929 dotazníků. Složení výběrového souboru dotazovaných je podle většiny sledovaných sociodemografických znaků reprezentativní pro dospělou populaci českého pohraničí.

Spolupráce a nebezpečí

Součástí výzkumu byly otázky, které zjišťovaly názory obyvatel na to, s kterými zeměmi především by měla naše země spolupracovat. Respondent měl odpovědět na otázku: *Uveďte tři země, se kterými by měla mít ČR nejvyšší ekonomickou spolupráci. (Vyberte ze všech zemí světa).* Další podobná otázka zněla: *Uveďte tři země, se kterými by měla mít ČR nejvyšší politickou (vojenskou) spolupráci.* Třetí otázka byla formulována: *O kterých zemích si myslíte, že by mohly představovat nebezpečí pro ČR?* Odpovědi na tyto otázky jsou shrnuty v tabulce 1.

Vedle Německa, USA a Ruska byly uváděny u všech třech otázek méně často ještě některé další. V oblasti ekonomické a politické spolupráce byly uvedeny např. Kanada, Švédsko, země bývalého SSSR a bývalé Jugoslávie, dále některé arabské asijské země a jednotlivě pak i některé země Afriky a Ameriky. Pokud jde o země představující potenciální ohrožení, poměrně frekventovaně byly uváděny kromě Ruska, Německa a Číny také Irák, Írán a obecně arabské země (kolem 7 %).

Respondenti se domnívají, že našim hlavním partnerem v ekonomice i politice by mělo být Německo. Dále pak další vyspělé západní země. „Tradiční“ vazby na země bývalého „východního bloku“ nejsou pocítovány jako významné. Naopak

Rusko je nejčastěji považováno za zemi, která pro nás může znamenat nebezpečí.

Tabulka 1. S kterými zeměmi bychom měli ekonomicky a politicky spolupracovat a které země pro nás představují ohrožení. (Celkový podíl kladných odpovědí na všech třech pořadích v %)

	Spolupracovat ekonomicky	politicky	Představuje nebezpečí
Německo	72,1	59,8	34,8
USA	43,7	49,0	6,0
Francie	28,6	28,5	1,0
Anglie	23,1	28,8	0,5
Slovensko	22,7	25,9	16,3
Rusko	18,6	16,0	64,5
Rakousko	18,2	16,0	1,0
Japonsko	17,3	2,7	1,3
Polsko	16,0	30,7	1,2
Švýcarsko	8,0	3,4	0,4
Čína	3,3	1,6	22,8
Maďarsko	2,9	6,8	2,2

Německo je v tomto ohledu v částečném ambivalentním postavení, neboť vedle faktu, že více než 60 % všech dotázaných obyvatel pohraničí je považuje za zemi, s kterou je třeba politicky a ekonomicky spolupracovat, existuje více jak třetina dotázaných,

kteří se přiklánějí k názoru, že Německo by pro nás mohlo znamenat ohrožení.

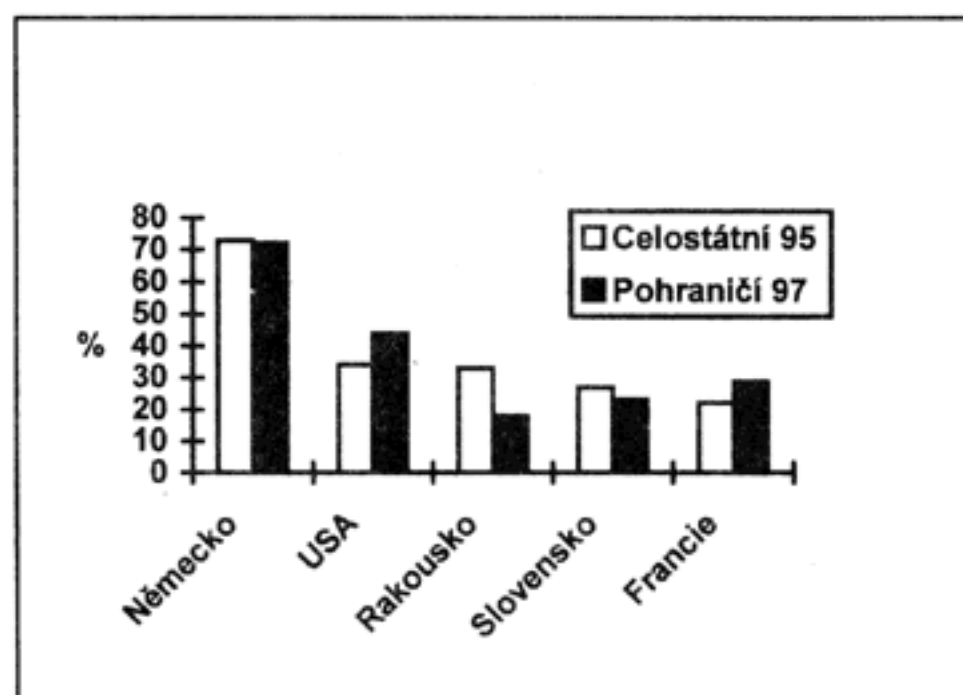
Relativně méně dotázaných, než bychom s ohledem na dlouholeté soužití očekávali, považuje za účelné spolupracovat se Slovenskem. Tato země je také hned na čtvrtém místě mezi zeměmi, které by pro nás mohly znamenat ohrožení. Postavení dalších sousedů Polska a Rakouska je v rovině spolupráce situováno až za vyspělé státy západní Evropy (Francie a Anglie). Nepředstavují pro nás podle názorů respondentů však žádné ohrožení.

Stejné otázky byly položeny v celostátním výzkumu v roce 1995. Výzkum byl zaměřen na problematiku národní identity. Výsledky, jak ukazuje graf 1, jsou na prvních pěti místech velice podobné.

Čím je pro nás Německo

Většina respondentů vnímá Německo jako ekonomicky a politicky vhodného souseda, s nímž je třeba spolupracovat. Čím je pro nás Německo, podrobněji zjišťovala baterie výroků, na které dotazovaní vyslo-

Graf 1. S kým by měla mít ČR nejužší ekonomickou spolupráci

vovali svůj souhlasný či nesouhlasný názor. Otázka zněla: *Jak byste posoudil následující výroky?* V tabulce 2 jsou tyto výroky sestaveny podle podílu souhlasu.

Tabulka 2. Posouzení výroků o Německu (%)
(Případný rozdíl proti 100% v řádku je způsoben zaokrouhlením.)

Výrok:	Souhlasím (v %)			
	zcela	z části	vůbec ne	nevím
S Němci můžeme žít v klidu a míru	67	24	5	4
Němci u nás nakupují lacino nemovitosti	58	21	5	16
Vůči Němcům bychom měli projevovat více hrdosti	68	16	10	5
Německo má ze všech evropských států na nás největší vliv	44	40	7	8
Odsun sudetských Němců byl spravedlivý	41	41	10	9
Nikdy nesmíme zapomínat na to, co nám Němci udělali po Mnichovu	47	31	15	7
Měli bychom více usilovat o spolupráci (s Německem)	38	47	7	7
V zájmu státu je co nejužší spolupracovat s Němci na všech úrovních	36	44	8	11
V Německu vždy znovu může vzniknout fašismus a nacionalismus	34	32	13	21
Sousedství s Německem je pro nás ekonomicky výhodné	28	60	7	5
Na Němce si vždy musíme dávat pozor	32	45	13	21
Němci jsou naši přátelé	13	68	12	8
Od Němců se máme vždy co učit	14	53	27	6
Německá kultura je nám velice blízká	11	41	37	11
Německo potenciálně ohrožuje samostatnost ČR	12	30	42	16
Vůči Německu jsme vždy bezmocní	8	28	56	8

Uvedené výroky jsou dosti různorodé, týkají se více oblastí vzájemných vztahů. Přesto dosti plasticky mapují postoje, které mají dotazovaní obyvatelé pohraničí k současnému Německu.

Například přes dvě třetiny respondentů se domnívají, že s Němci můžeme žít v klidu a míru a jen 8 % je zcela přesvědčeno, že vůči Německu jsme vždy bezmocní (nesouhlas s tímto tvrzením vyslovuje 56 % dotázaných.) Ovšem poměrně málo respondentů také bez výhrad souhlasí s výroky, že německá kultura je nám velice blízká, že od Němců se máme vždy co učit či že Němci jsou naši přátelé. S tím pak koresponduje silný souhlas s výrokem, že vůči Němcům bychom měli projevovat více hrdosti a

na Němce si musíme dávat vždy pozor. Uvedené příklady dovolují vyslovit hypotézu o poměrně silném národním povědomí dotazovaných a o jejich pocitu, že ČR je dostatečně silná a patrně i soběstačná. Současně lze předpokládat, že respondenti chápou důležitost Německa i jeho významnou pozici v Evropě a v této souvislosti považují za užitečné rozvíjet s Němci spolupráci.

Některé z těchto výroků byly položeny již ve výzkumu 1996. Výsledky ukazují, že odpovědi obou výzkumů se podstatněji neliší. Od loňského roku nedošlo v této oblasti k významnějšímu názorovému posunu.

Téměř pětina odpovědí vyjadřuje souhrnně postoj, který se dá označit jako „ostrážitost“. Charakterizují ho výroky: Německo potenciálně ohrožuje ČR, nikdy nesmíme zapomenout na Mnichov, odsun sudetských Němců byl spravedlivý, v Německu vždy znovu může vzniknout fašismus, na Němce si musíme vždy dávat pozor, Němci u nás lacino kupují nemovitosti a vůči Německu jsme bezmocní. Respondenti vyznačující se touto „ostrážitostí“ výrazně častěji nesouhlasí s výroky, že sousedství s Německem je pro nás ekonomicky výhodné, od Němců se máme vždy co učit, Německo má na nás ze všech evropských zemí největší vliv, Němci jsou naši přátelé či že bychom měli více usilovat o spolupráci s nimi.

Druhou skupinu odpovědí tvoří postoj, který můžeme označit jako „vstřícnost“ až přechota. Vyčerpává 16,6 % variance a charakterizují ji takové výroky jako: sousedství s Německem je pro nás ekonomicky výhodné, Německo má ze všech evropských zemí na nás největší vliv, od Němců se máme vždy co učit, německá kultura je nám velice blízká atd. Respondenti vyznačující se touto „vstřícností“ významně nesouhlasí s tím, že odsun sudetských Němců byl spravedlivý, že Němci u nás lacino nakupují nemovitosti či že v Německu může vždy znovu vzniknout fašismus a na Němce si musíme dávat pozor.

Pouhých 6,4 % variance odpovědí je syceno výroky: Němci jsou naši přátelé, s Němci můžeme žít v klidu a míru, ale také odsun sudetských Němců byl spravedlivý. Respondenti vyznačující se touto „důvěrou“ se významně častěji domnívají, že Německo neohrožuje naši samostatnost, že na Mnichov a jeho následky můžeme zapomenout, na Němce si nemusíme dávat pozor, vůči Němcům není třeba projevat více hrdosti a vůči Německu nejsme vždy bezmocní.

Postoje k významu Německa pro naši zemi jsou ovlivněny politickou orientací respondentů. U všech výroků, s výjimkou: německá kultura je nám velice blízká a Německo má ze všech evropských států na nás největší vliv, se prokázala statisticky významná souvislost s proklamovanou politickou orientací na levo-pravé stupnici. Levicově zaměřeni dotazovaní na rozdíl od pravicových jsou vůči Německu kritičtější, méně od něho očekávají a méně mu důvěřují. Pozitivnější postoje zaujímají více lidé mladší, s vyšším a vysokoškolským vzděláním.

Patří Němci do dějin českých zemí?

Odsun Němců z českého pohraničí znamenal přerušování dlouhodobého soužití. Projevil se tento více jak padesátiletý odstup v podmínkách rozdělené Evropy na chápání Němců jako našich bývalých spoluobčanů, kteří se v té či oné míře podíleli na vytváření společné duchovní i hmotné kultury této části střední Evropy?

Otázka byla formulována takto: *Když se zamyslete nad dějinami českých zemí, řekl/a byste, že do dějin těchto zemí patří také Němci?*

Tabulka 3. Odpovědi na otázku, zda Němci patří do dějin českých zemí. (%)

Určitě ano	71,3
Snad ano	12,5
Nemyslím, že tam patří	6,5
Určitě ne	2,0
Nevím, neuvedeno	8,7

Přes 80 % dotázaných obyvatel pohraničí pokládá Němce za součást dějin českých zemí. Ti, kteří se domnívají, že Němci patří do dějin českých zemí, nejčastěji vyslovovali názor, že role Němců v našich dějinách je negativní. Vezmeme-li v úvahu výpovědi, které uvádějí, že vliv byl rozporný, jsou Němci posuzováni v tomto pohledu velmi kriticky. Odpovědi vyjadřující pozitivní vliv zahrnují jen necelých 17 % všech odpovědí.

Názory na význam česko-německé deklarace

Česko-německé vztahy a vůbec pohled Čechů na Němce a na Německo vždy v té či oné míře reflektují problémy předválečného vývoje ČSR a poválečného odsunu Němců z českého pohraničí.

Na otázku, zda Deklarace mezi ČR a Německem, týkající se vztahů mezi oběma státy vyřešila sporné body z minulosti, odpověděla většina dotázaných záporně (viz tab. 4).

Tabulka 4. Vyřešila Deklarace sporné body minulosti?

ano	12,8
ne	65,4
nevím, neuvedeno	21,8

Starší respondenti jsou k přínosu Deklarace pro řešení sporných bodů minulosti o něco více skeptičtí.

Významně se ovšem liší názory podle politické orientace.

Tabulka 5. Názory na význam Deklarace podle politické orientace respondentů (%)

	Politická orientace				
	jasná levice	spíše nalevo	střed	spíše napravo	jasná pravice
Deklarace řeší	8	4	11	16	22
Deklarace neřeší	81	75	63	63	63

Pozn.: Doplněk do 100 % ve sloupcích neví.

Dotázaní obyvatelé česko-německého pohraničí nepokládají většinou Deklaraci za takový dokument, který zásadně řeší tzv. sudetoněmecký problém. Jen 33 % dotázaných se domnívá, že Deklarace je základem pro řešení tohoto problému, 39 % uvádí

opak a zbývající dotazovaní nevědí, jakou roli v tomto ohledu může Deklarace sehrát.

V této souvislosti bylo rovněž zjišťováno, jaké mají obyvatelé pohraničí názory na politiku vlády ve vztahu k odsunutým Němcům a jejich požadavkům. Otázka bylo položena takto: *Do jaké míry souhlasíte s aktivitou a přístupy státních orgánů a představitelů ČR vůči požadavkům sudetských Němců?* Bylo vysloveno několik hodnotících tezí, s nimiž respondenti vyslovovali souhlas či nesouhlas.

Tabulka 6. Hodnocení přístupu státních orgánů k požadavkům odsunutých Němců (%)

	Souhlasím			nevím
	zcela	z části	ne	
Vláda by měla vycházet sudetským Němcům více vstřícně	2	19	70	9
Postup vlády v této otázce považuji za správný	14	38	27	21
Není vůbec zřejmé, jaká je politika naší vlády vůči sudetským Němcům	19	32	20	29
Vláda dostatečně nehájí národní zájmy vůči požadavkům sudetoněmeckých organizací	21	29	26	24
Je správné, že se prezident omluvil sudetským Němcům	21	36	38	4

I ve struktuře těchto odpovědí se potvrzuje již dříve zjištěný fakt, že pokud jde o problematiku jakékoliv revize odsunutých Němců a jejich požadavků, zaujímá většina obyvatel pohraničí (a jak plyne z jiných výzkumů i obyvatel ČR) odmítavé stanovisko. To se významně liší od celkem převažujícího pozitivního vnímání Německa v současné Evropě a oceňování jeho sousedství pro nás, jak to lze konstatovat z výše uvedených odpovědí. Jinými slovy: historické vědomí obyvatel je stále ještě silně ovlivněno (i když většinou jen zprostředkovaně) událostmi třicátých let, válkou a odsunem a považuje záležitost sudetských Němců spíše za uzavřenou. Státní orgány a jejich představitelé by podle nich neměli naslouchat požadavkům sudetských Němců, omluva prezidenta je dostačující. Poměrně značná část respondentů (kolem jedné čtvrtiny) patrně politice vlády v tomto směru příliš nerozumí, když odpovídá, že neví, zda vláda vůči požadavkům sudetských Němců postupuje adekvátně.

Názory se dosti liší podle politické orientace respondentů. Levicově orientovaní respondenti odmítají častěji jakékoliv ústupky a jsou kritičtější vůči postupu vlády i vůči omluvě prezidenta.

Závěr

Empirický sociologický výzkum obyvatel pohraničí navazoval na předcházející podobná šetření uskutečněná v letech 1994 a 1996. Ve svém celku potvrzuje značnou stálost struktury zaujímaných postojů k Německu jako sousedu. Většina respondentů zastává stanovisko, že jde o souseda, s nímž je užitečné spolupracovat jak v ekonomické, tak politické i další oblasti. Německo rovněž není většinou respondentů vnímáno jako země, která by mohla ohrozit samostatnost ČR. Významná část obyvatel pohraničí prokazuje jistou ostražitost vůči Německu. S výrokem: *S Němci můžeme žít v klidu a míru zcela souhlasí 67 % dotázaných, ale jen 13% souhlasí bez výhrad s tím, že Němci jsou naši přátelé.* Významné je zjištění, že více než polovina dotázaných (56 %) odmítá zcela názor, že vůči Německu jsme vždy bezmocní. Svědčí to o značné míře sebevědomí zkoumaných obyvatel pohraničí.

Podle výsledků výzkumu jsou Němci vnímáni jako národ, který patří do dějin českých zemí, ale jejich role ve vztahu k českému národu je v těchto dějinách hodnocena převážně kriticky.

Potvrzuje se rovněž konstantní postoj k tzv. sudetoněmecké problematice. Většina nadále považuje odsun Němců z pohraničí po válce za spravedlivý (i když část s výhradami). Současně je tento problém nadále pro česko-německé vztahy vnímán jako významný. Lidé ovšem nepokládají většinou Deklaraci za nástroj, který by zásadně řešil tyto sporné body minulosti, i když připouštějí její význam pro další rozvoj spolupráce s Německem.

Hodnocení Německa a česko-německých vztahů se liší především podle politické orientace dotazovaných obyvatel pohraničí. Levicově orientovaní jsou ve svých postojích kritičtější a ostražitější než pravicově orientovaní. Poměrně významně se také v některých ohledech liší tyto názory podle vzdělání a věku respondentů.

František Zich

V případě zájmu o detailnější informace o tomto výzkumu či o jeho další výsledky se obraťte na níže uvedeného pracovníka Sociologického ústavu:

Prof. ing. František Zich, DrSc.

(tel. (047) 477 50, fax (047) 438 72, e-mail socmail@ujep.cz)